

משפט, וערכי צדק חברתי?

עצמאות ישראל ויכולתנו להגן עליה אין משמעותן שהפכנו על פיה את זהותנו היהודית, ושכפנו אותה למרכיב זיות הכוח. כוח יידרש לו לעם ישראל, עוד דורות רבים, על מנת להגן על קיומן של חברה ומדינה, שתכליתן איננה כוח אלא חידוש הזהות היהודית ופירושה מחדש. בלי כוחו של צה"ל ספק אם החברה הישראלית הייתה קיימת. משקיים צה"ל, במלוא כוחו, עומדת בפניה השאלה הנוקבת כיצד לקיים את המתח שבין זהות לאומית וכוח? כיצד

להיות חזקים מאד בלי לעשות את העצמה לערך עליון? כיצד להתמיד במסורת המקדשת. חיי אדם, אך בעת ובעונה אחת תובעת מאדם מעורבות והתנדבות? כיצד לעשות את כוחנו יסוד לא רק לניצחון במלחמה, אלא גם לביטחון-עצמי מספיק על מנת להתקדם לקראת עשיית שלום?

אין אלה שאלות קלות, והמתח שהן מייצרות אסור שיסחוף אותנו לקיצור-ניות: לא לקיצוניות השוללת את עצם קיומו של כוח צבאי (דוגמת זו שאנו עדים לה במדינות מערביות כיום); אך

גם לא לזו המפרשת את העולם אך ורק במושגים של עימותי כוחות. לפיכך, המתח של היותנו צבא הגנה לישראל איננו רק מתח הכוננות לקדם אויב חיצוני; אלא הוא גם מתח קיומו של צה"ל כחלק בלתי נפרד מחברה אזרחית, המצויה במבחן מתמיד של ערכיה המרכזיים, כחברת צדק ומשפט. כל אחד מאיתנו, המשרת בצה"ל, נושא בגופו את שני המתחים בעת ובעונה אחת. יחסי גומלין בין צה"ל לבין החברה הישראלית מתקיימים בתוכנו, ובפנימיותנו תיפול ההכרעה.

צה"ל והדמוקרטיה הישראלית

ח"כ יאיר צבן

השאלה "פני הדמוקרטיה הישראלית לאן?" מטרידה כיום רבים, ודאגה זו באה לידי ביטוי, באורח אנקדוטי, אולי אף גם משקף מצב כלשהו, בדבריהם של ראש הממשלה ושל שרים שונים על "גיוסם של טנקים", על "כיתור של משרד ראש הממשלה ע"י טנקים", ולאחרונה אפילו שמענו דיבורים על "ריח של פוטש".

הדברים שכאן נאמרים על רקע של מוסכמה ישראלית ותיקה מאוד, שבישראל אין סכנה להפיכה צבאית. על מה נסמכה בדרך כלל מוסכמה זו? ראשית, היא נסמכה על התחושה שהייתה משותפת לכולנו או לפחות, לרובנו הגדול, שבמערכת החברתית בהקשר הזה של צה"ל יש כמה בלמים שיש להניח שאי אפשר יהיה להתגבר עליהם, גם אם יהיו פה ושם גורמים שירצו לחתור אלי הפיכה צבאית. בלמים אלה היו: ראית צה"ל כליד של ההגנה אשר קיבל במסורת מתקופת ההגנה מורשה דמוקרטית עמוקה מאוד של כפיפות הזרוע הצבאית לזרוע האזרחית. על העיקרון הדמוקרטי הזה חזרו וחינכו ושיננו בתקופת ההגנה, והמורשת הזאת עברה מההגנה לצה"ל. יש גם לזכור שהשנים האחרונות של תקופת ההגנה שקדמו להקמת המדינה היו השנים של הוויכוח החריף עם ה"פורשים" (אצ"ל ולח"י) ומוקדו של הוויכוח היה – חובת הכפיפות של הזרוע

הצבאית לזרוע האזרחית הדמוקרטית הנבחרת. ולכן, ההנמקה של התיזה הדמוקרטית ב"הגנה" לא ביטאה רק משאת נפש דמוקרטית כללית, אלא נבעה מסיטואציה מיוחדת במינה, מצורך חיוני להתמודד עם ההשפעה של הפורשים.

שנית, בשנות ה-50, ובמידה מסוימת גם בשנות ה-60, היינו עדים לתופעה סוציולוגית מעניינת ביחסים שבין הצבא לרשות האזרחית: הצבא קיבל את האוטוריטה של המנהיגות המדינית כאוטוריטה חזקה מאוד. מצב זה נבע מסיבות הקשורות לתקופת גידולה של המדינה, וכן מסיבות הקשורות בדמויות שעמדו אז במרכז הזירה.

גם מצב זה הותיר את רישומו. שלישית, ואולי אף ראשון בחשיבותו – האופי המיליציוני של הצבא והמסורת העממית הדמוקרטית שלו לא יצרו מתח בין הצבא לחברה האזרחית. צה"ל מעולם לא היה צבא מקצועי אלא היה תמיד צבא מיליציוני.

רביעית, במערכת של הפוליטיקה הישראלית היה פיזור של מוקדי כוח, וההנחה הייתה שגם כאשר הצבא מהווה מוקד כוח רציני קיים מים במערכת מוקדי כוח נגדיים, כך שאם יעלה על דעתו של מישהו לחשוב על שימוש לא לגיטימי בצבא, הוא יהיה חייב לצאת מתוך הנחה שהדרך לכך אינה פנויה.

חמישית, עקרון הרוטציה והשחרור מצה"ל בגיל צעיר יצר שתי תופ-

ועדת החוץ והביטחון מבקרת בחילה-האוויר

עות: האחת – נמנע מצב שבו מפקד משרת ביחידה במשך שנים רבות ויוצר תחושת בעלות עליה ותלות מוחלטת של אנשיו. השנייה – השחרור מצה"ל בגיל צעיר מנע ריכוז של קצונה קשישה, לעתים בעלת ותק, בעלת קשרים, לעתים מתוסכלת כפי שהדבר קרה בצבאות אחרים, בייחוד בצבאות מקצועניים לא מיליציוניים.

ששית, ואולי פרדוקסלית, במשך השנים הצבא נעשה מעורב דיו בפור ליטיקה עד כדי כך שלא היה לו צורך לממש את השתתפותו בתהליך הפור ליטי בדרכים המקובלות בחברה כבלתי לגיטימיות.

מימושו של עיקרון זה ניתן לבחון על פי שישה עקרונות:

א. קבלת המרות של הרשות האזרחית הלכה למעשה.

ב. חינוך הצבא ובמיוחד הקצונה על הנורמה הזאת.

ג. שמירת העיקרון הזה הלכה למעשה במיוחד בעת משבר ובעת מלחמה, תוך שימת דגש על השאלה באיזו מידה מגיש הצבא להנהגה המדינית את החלופות האופרטיביות האמינות ואת כל המידע הדרוש להכרעה ובאיזו מידה הצבא, תוך כדי משבר, ובמיוחד תוך כדי מלחמה, מעמיד את הדרג המדיני בפני עובדות מוגמרות.

ד. האם קיימים הבלמים הדרושים, כולל הסדרים מוסדיים, להגבלת ההשפעה של הצבא ושל המערכת הביטחונית בכללה, וכולל מה שמכונה ע"י האמריקנים "התשובת התעשייתית הצבאית", על ההכרעות המדיניות והכלליות, להגבלת ריכוזי העוצמה, לפי קוח עליהם והאם יש דאגה לפיזור מוקדי הכוח וההשפעה.

ה. האם נשמרת הדה-פוליטיזציה של הצבא ושל מערכת הביטחון, ביחוד במובן של "דה-מפלגתיזציה", כדי לא לנצל את הצבא, את מעמדו ואת יוקרתו לשינוי יחסי הכוחות בחברה.

ו. באיזו מידה המערכת הצבאית מסייעת או מפריעה לחינוכו של מה שמכונה "אדם דמוקרטי".

לא נראה כי קיימת בעיה לגבי קבלת מרותו של הדרג המדיני ע"י הצבא. שלוש פעמים בתולדות המדינה עמד הדרג הצבאי בפני הכרעה שלא נעמה לו:

הכרעה מדינית על נסיגה מסיני במלחמת השחרור, ההכרעה על הנסיגה

שחיקת הבלמים

מספר סיבות לעובדה המדאיגה במידת מה, שחלק מהבלמים נשחקו: א. תקופת ההגנה ומורשתה שוקע עים, ועם זאת ישנה לגיטימציה עקיפה ל"פרישה" ולעובדה זו נודעת השלכה עקיפה כלשהי גם לענייננו.

ב. האוטוריטה של ההנהגה המדינית נמצאת בירידה, במיוחד בהקשר של היחסים בינה לבין הצבא ולנוכח מורכבות המערכות הצבאיות.

ג. גודלו של הצבא הסדיר, חובה וקבע, מקוז ובמידה מסוימת גם מסכן את האופי המיליציוני הברור של הצבא שלנו.

ד. המשקל של המערכת הביטחונית עלה מאוד יחסית למערכות אחרות ולמוקדי כוח אחרים.

השאלה הנשאלת היא – האם מהווים תהליכים אלה מקור לסכנה אמיתית, ונדמה כי התשובות הן שתיים: האחת – הסכנה האמיתית מתחילה כאשר לא שמים לב לאותות אזהרה. והשנייה – צה"ל הוא חלק מהחברה הישראלית ואם בחברה הישראלית מתפתחים תהליכים אנטי-דמוקרטיים, אווירה אנטי-דמוקרטית, עלול הדבר להשפיע גם על צה"ל. כמה מהאפיונים הללו נקלטים בצה"ל בצורה אינטנסיבית יותר מאשר בחברה האזרחית, עקב המבנה ההירארכי של הצבא ואז עלול להתפתח תהליך של הפצת הלכי רוח אנטי דמוקרטיים בין הצבא לחברה האזרחית וחוזר חלילה. במצב כזה עלול היתרון של צה"ל כצבא עם להיות לרועץ.

בכל משטר דמוקרטי כפופה הזרוע הצבאית לרשות האזרחית הנבחרת. את

השאלה הרצינית היא – האם בלמים אלה הם נצחיים והאם עלינו לקבל אותם כנצחיים? ב-1971, חזר יגאל אלון על דברים שכבר אמר בסוף שנות החמישים: "צבא הוא בדרך כלל בבואה של המשטר חברתי והמדיני, אשר בו הוא נמצא ופועל. סגולותיו וחולשותיו הם פונקציה של סגולותיה וחולשותיה של החברה יוצרתו. משטר חברתי נאור מתקדם, גם הוא לנכס צבאי ייחשב. יתר על כן, הוא הנכס הצבאי הראשון במעלה ואכן כל עם וחברה זוכים לצבא שהם ראויים להם.

משטרים טוטליטאריים מתחילים להתהוות כאשר אנשי צבא מתחילים לסבור כי הם ראויים לעם טוב יותר ולפחות למשטר טוב יותר, שהם כמובן מזהים אותו עם עצמם וזה בדיוק מה שקרה ברוב הארצות השכנות לנו. אין ספק כי צה"ל הוא אחד הצבאות הדמוקרטיים בעולם גם מבחינת משטרו הפנימי, אף על פי שגם הוא רחוק משלמות בנדון זה, וגם מבחינת נאמנותו לדמוקרטיה הפרלמנטרית הישראלית. עם זאת, לא תהיה בכך משום החשדה אם ייאמר כי לפתחו אורבים העייפות מהדמוקרטיה והגעגועים למשטר אוטוריטרי יעיל כתחליף לדמוקרטיה "מסורבלת". דומני כי אזהרה זו הנה בעתה, שכן התהליך הדמוקרטי קשור תמיד בהולדת הסתירות שלו. אחת הסתירות היא העייפות מהמשטר, מהסרבול של הדמוקרטיה וכו'".

לדרג המדיני אין מערכת מודע אלטרנטיבית מלבד צה"ל

האם יחסי הממשלה והמטכ"ל כפופים לשיקולים ביקורתיים, שניתן להסיק מהם מסקנות. לדוגמה, השתתפות הרמטכ"ל בשיבות הממשלה. בתקופת בן-גוריון כמעט שלא השתתף הרמטכ"ל בשיבות הממשלה. חלק משוחרי הדמור-קרטיה הישראלית מצביעים על כך כמודל קלאסי של הפרדת תחומים ברורה בין הדרג הצבאי לדרג המדיני, ושל הדגשת הכפיפות של הדרג הצבאי לדרג המדיני. יש לזכור, שבתקופה הזאת היה דוד בן-גוריון הצינור היחידי להעברת מידע והערכות מהמערכת הצבאית לממשלתית, ושהממשלה, כדי לקבל הכרעה, זקוקה הייתה ליכולת לתחקר את הרמטכ"ל, שהוא גם, במידה רבה, היועץ הצבאי לממשלה. השינוי חל בתקופת אשכול ורבין.

כיום יש נטייה דווקא לשיתוף-יתר של הדרג הצבאי. קיימת מחלוקת בדבר השתתפות קצינים נוספים, מלבד הרמטכ"ל, בשיבות ממשלה. גם כאן, יש לדאוג לאיזון, כך שמחד-גיסא תינתן השתתפות הקצונה הבכירה בדיוני הדרג המדיני את היכולת להחליט, ומאידך-גיסא, לא יהיה טשטוש תחומים בין הדרג המדיני לדרג הצבאי. השתתפות הדרג המדיני, במוסדות הבכירים של הצבא, פסולה מעיקרה.

לגבי ועדת חוץ וביטחון, חל שיפור מסוים, לדעתי, מאז 1977. השפעתה של ועדת חוץ וביטחון מוגבלת מדי, כך היה בעבר, וכך גם היום. בוועדת חוץ וביטחון, שבה היה רוב קואליציוני גדול והאופוזיציה היא בעלת הלך-רוח מיליטריסטי יותר, לפי מושגי, הדחף של האופוזיציה לבקר את המערכת הצבאית ולהיכנס לתחומה הוא מוגבל. אחרי 1977 חל שינוי מהותי בהרכב הוועדה. שינוי אחר בוועדת חוץ וביטחון הוא הנוכחות הרבה, יותר מבעבר, של רבני אלופים לשעבר. לכך יש יתרונות – הניסיון האישי של אותם חברים בוועדה, לרמטכ"לים לשעבר קשה יותר "למכור לוקשים", אך יש גם חסרונות. לרמטכ"לים לשעבר קשה להינתק מההזדהות עם התפקיד, והיא קיימת ביחס שלהם לאנשי המערכת הצבאית יחד עם הכרה בחובת הביקורת.

ההתפתחות האדירה של המערכת הצבאית מעלה צורך דחוף בפיקוח חמור. 25% – 30% מהתוצר הלאומי הגולמי הולכים לביטחון, לפי הערכות שונות הולכים 28% – 33%, של תקציב המדינה לביטחון. 20% – 25% מכוח האדם במשק מועסקים באופן כלשהו

מרכיב דמוקרטי, אך מצד שני יש כאן גם השפעה סותרת: לא רק האקדמיה חודרת למודיעין, אלא גם המודיעין הצבאי חודר לאקדמיה ומבחינת המהלך הדמוקרטי הדברים אינם כל כך פשוטים. השאלה הרצינית שיש לשאול היא, האם לרשות הממשלה עומדות הערכות שונות, אלטרנטיביות, והשאלה באיזו מידה הממשלה מזמינה את ההערכות האלטרנטיביות, היא שאלה שהייתה קיימת בממשלות קודמות, והיא נותרה ללא מענה גם כיום.

הצבא שלנו עמד מספר פעמים בפני הפיתוי של העמדת עובדות מוגמרות בפני הדרג המדיני. ואחת השאלות בשעת משבר כזה הייתה מהו מעמדו של שר הביטחון והאם יש באפשרותו להעמיד את המערכת של הדרג המדיני הבכיר בפני מידע, בפני הצגת חלופות אלטרנטיביות חד-צדדיות או מעוותות ואפילו בפני יצירת עובדות בשטח.

האם קיימים הסדרים מוסדיים להגבלת ההשפעה של הצבא ושל התשת-לובת התעשייתית צבאית על הדרג המדיני? דומה שכאן מצויה אחת מנקודות התורפה העיקריות בתחומו של הנושא. אין לנו מוסד מקביל למודיעין ולהערכותיו, ישנה חולשה בפיקוח הממלכתי והפרלמנטרי, ויש מיעוט ביקורת מצד מבקר המדינה. לכמה מהשאלות הללו ראוי ליידח מספר משפטים.

יחסי הממשלה והמטכ"ל

שלושה עומדים בראש המערכת: ראש ממשלה, שר הביטחון והרמטכ"ל. הבעיה היא כיצד להפעיל את המערכת באופן מאוזן ומבוקר. בכל המערכות הדמוקרטיות מתלבטים בשאלות אלה. השאלה העיקרית היא,

במבצע קדש, והנסיגה מסיני בעקבות הסכמי קמפ-דיוויד. היו לבטים, היו רטינות, היו התנגדויות, אך הצבא ביצע את הנסיגות האלה מבלי לתקוע מקלות בגלגלי הביצוע של ההוראה. מתחת לפני השטח ישנם מאבקי כוח בין המערכת הצבאית לבין המערכת הממשלתית המדינית שאפשר למצות אותם בהגדרה: מאבקי כוח בין ממשלה למטכ"ל. בשעה שמתעוררים ויכוחים מודגש מאוד עקרון הכפיפות, ונעשית גם פעולה הסברתית חינוכית. עם זאת יש לזכור שישנם גם הלכי רוח נוגדים, סותרים, שמבטאים זלזול במערכת הפרלמנטרית. כך בכל צבא, ואולי קצת בשלנו. השאלה הפרובלמטית יותר היא כפיפות הזרוע הצבאית לרשות האזרחית הנבחרת בעת משבר ובמלחמה. ובישראל שאלה זו חריפה במיוחד, שכן אין מערכת אלטרנטיבית מקבילה שתספק לדרג המדיני באופן רציני מקורות מידע והערכות לגבי האלטרנטיבות שעומדות בפניו. בעקבות המסקנות של ועדת אגרנט גבר הלחץ בתחום הזה, הייתה מגמה לחזק מוסדות אלטרנטיביים כמו המוסד וכמו מחלקת החקר במשרד החוץ, הייתה דרישה להקים מועצה לביטחון לאומי, אבל אפילו דבר מצומצם שהציע בשעתו אהרן יריב – הקמת צוות מתאם ברמה של פקידים בכירים ומומחים בכירים לתאום בין הזרועות השונות לבין המשרדים השונים הרלוונטיים – לא הסתייע לאור התנגדות הן ברמה הצבאית והן בחלק מהמקדים המיניסטריליים. מצב זה הביא להתפתחות אדירה של אמ"ן, אשר עבר תהליך של הסתעפות, ושל אקדמיזציה רבה. ויש כאן מצד אחד

מה נשאר לכנסת להחליט? למעשה נותרו רק סדרי עדיפויות במגזר האזרחי. פיסת העוגה שנשארה לחלוקה מצומקת. למערכת הצבאית יכולת להביא לידי כך שיקבלו דרישותיה בבחינת כזה-ראה-זקדש. המרחב שבו נותר חופש החלטה בידי המערכת הדמוקרטית הוא כמעט אפסי. אך בקושי ניתן לשמור על המשכיות בתקציבי החינוך, הבריאות, הרווחה וכו'. בשנים האחרונות הגענו לצבא בגודל אדיר. יש אומרים, שההזדקקות לגיוס מילואים במלחמה האחרונה הייתה מוגבלת מאוד, ביחס למלחמות אחרות. גם דבר זה משפיע בתחום הדמוקרטי.

אחת הבעיות המרכזיות במערכת הדמוקרטית היא בעיית החינוך לדמוקרטיה. אדם דמוקרטי הוא אדם עצמאי במחשבתו, היודע לשאול, לוחם על דעתו, מכבד את עקרון הסולידריות החברתית וקבלת דעת הרוב, מוכן לשלם מחיר אישי על היותו במיעוט; ואם הוא נמנה עם הרוב, אינו נוהג בשרירות, אלא בסובלנות. המערכת הצבאית עצמה אינה מערכת דמוקרטית. זו מערכת הפועלת תוך הקפדה על משמעת. זהו ארגון גדול המפעיל את העיקרון של חשיבה קבוצתית וקונפורמיזם. קיימת סכנה למעט המטען החינוכי שסופגים הצעירים לפני גיוסם לצבא, כאשר הם מקבלים את עולה של המערכת הצבאית. עוד בזמן ההגנה והפלמ"ח עלו השאלות של פיתוח החשיבה הצבאית מול פיתוח יזמת הפרט, של עידוד של נוו-קונפורמיזם בחשיבה מול החשיבה הקבוצתית. אין בידי נתונים מחקרניים באשר למצב היום. התרשמותי, ממאות מפגשים בצבא היא, שנשמרת במידה מסוימת מסורת של טיפוח הפרט. אני יכול להצביע בהחלט על חוסר איזון ועל עיוותים, במקום זה או אחר, אבל בסך הכול הצבא פתוח להתמודדות עם בעיות אזרחיות. יש לעודד חשיבה עצמאית, סובלנות ופתיחות, סקרנות, ומידה של ספקנות. יש לחזק באנשים את האומץ לחלוק על דעת הכלל. זו אחת ה"משימות החשובות העומדות בפנינו.

צה"ל נצבא העם

ח"כ אהוד אולמרט

צה"ל אינו בבואה מדויקת של החברה הישראלית. אולם, אין ספק שצה"ל הוא צבא העם, במובן זה שתופעות שונות שמאפיינות את החברה הישראלית ותהליכי שינוי שבהם היא נתונה, אינם פוסחים גם על הצבא. אמנם לא באותה עצמה, לא באותה מידות, לא באותו היקף, אבל המרכיבים היסודיים של התמורות המתחוללות בחברה הישראלית קיימים גם במערכת הצבאית.

לפני חמש שנים הוגש דו"ח ועדת שימרון בעניין הפשע המאורגן. אחת השאלות שהעליתי אז הייתה, מידת מעורבותם של אנשים בעלי רקע צבאי בתחומים מסוימים של פשיעה. היום, לצערנו, שוב עולה השאלה. לאחרונה צריכים היינו לטפל בוועדת חוץ וביטחון בנושא של צריכת סמים בקרב חיילים. תופעה זו קיימת בצבא, אמנם לא בממדים שהיא קיימת מחוץ לצבא, אך היא מחייבת להעתיק את האמצעים לאכיפת החוק אל הצבא.

בעבר היה צה"ל גוף אלטיסטי, שהאלמנטים האידיאליסטיים בו היו מכריעים. המדינה השתנתה, ההרכב הדמוגרפי השתנה, הבעיות הלאומיות נעשו מגוונות יותר והדבר משתקף גם במבנה הצבא, בהרכבו וגם בבעיותיו. צה"ל היום טוב יותר מן החברה הישראלית בהרבה מובנים, אבל הוא שונה מהצבא שהיה פעם. למשל, היחס בין הכוחות הלוחמים ובין גורמי השירותים שבו שונה היום לחלוטין מבעבר. אחוז המתנדבים ליחידות קרביות אינו נופל משיעורו בעבר. דבר זה מוכיח, שסדר העדיפויות של החברה בישראל והנכונות

נות לשלם על כך מחיר אישי לא השתנה לרעה. עם זאת, אין להתעלם מהעובדה שצה"ל מגייס גם חיילים בעלי מוטיבציה נמוכה, חיילים בעייתיים יותר מבחינת המעורבות החברתית שלהם. תהליך הקארייריזם, שפשה בחברה הישראלית, לא פסח על צה"ל. יש, במידה מסוימת, נטייה להעדיף את צורכי הפרט וסיפוקם כנגד צורכי המדינה. תהליך זה מתרחש במדינה בכלל, וללא ספק – גם בצבא. העובדה שבצבא יש גם היום רמה גבוהה מאוד של התנדבות, איננה עומדת בסתירה לכך, משום שגם בקרב היחידות שבהן יש רמה גבוהה של התנדבות ושל מסיירות, יש נטייה מסוימת לקידום הקאריירה האישית במסלול השירות. תופעה זו בולטת יותר מבעבר.

צה"ל נצבא העם. באיזו מידה המושג הזה – אולי המיתוס, שאנחנו משתמשים בו מיום שקמה המדינה – משפיע על קביעת סדרי עדיפויות, על ייחודו של הצבא הזה לעומת צבאות אחרים? צה"ל מעולם לא היה צבא במובן הקלאסי, צבא שעוסק בעניינים מובהקים ותורלא. צבא הגנה לישראל נתפס לא רק כמכשיר להבטחת האינטרסים הביטחוניים של מדינת ישראל, אלא גם כמכשיר למשימות מגוונות אחרות, משימות חינוכיות, למשל. גיוון משימות זה היה קיים בעבר, והוא לא נשתנה. בתחומים מסוימים אפילו הועמקה המעורבות. לפני עשרים שנה עסקו חיילות חיב"ה בפרויקט חינוכי-אזרחי מובהק – חינוך לביעור הבערות. צה"ל כאורגן סייע סיוע פעיל במשימה חשובה זו. היום עושה צה"ל רבות לקידום אוכלוסיות טעונות-טיפוח. מבחינה זאת,